

2) фінансова криза обумовила зменшення доступу до зовнішніх приватних запозичень, але зріс доступ до кредитів міжнародних фінансових організацій, що стало умовою продовження зростання абсолютної величини боргу;

3) світова фінансова криза обумовила стрімке зростання боргового навантаження на економіку (більше за кризову межу по показнику зовнішній борг до ВВП) через зміну валютного курсу та через падіння виробництва, внаслідок чого реальна ціна повернення зовнішнього боргу стрімко зросла, а нові приватні запозичення стають дуже дорогими;

4) приватний зовнішній борг через механізми державного підтримання валютного курсу поступово перетворюється на державний;

5) в умовах, коли для України перекриті канали залучення приватних зовнішніх запозичень, необхідно продовжувати співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями.

Література

1. Данилишин Б. Економіка України: розвиток в умовах фінансової нестабільності // Новий економіст — 2008. — № 1.
2. Вахненко Т. П. Фінансова криза в Україні: фактори, механізми дії, заходи подолання // Фінанси України. — 2008. — № 10.
3. Сайт Міністерства фінансів України. Аналітичні матеріали щодо державного боргу: www.minfin.gov.ua/document/224540/Debt_VVP.pdf
4. Сайт НБУ. Зовнішній борг України станом на 01.10.2009 року: www.bank.gov.ua/Balance/Debt/01102009.xls
5. Уманців Ю. М. Глобальні фінансові виклики: світовий досвід та українські реалії // Фінанси України. — 2009, — № 3.

Надійшла до редакції: 09.02.2010

УДК 330.341

Л. М. Лиськова, ст. викладач,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Розглянуто особливості інноваційного розвитку України в умовах фінансових обмежень. Проаналізовано світовий досвід активізації інноваційної діяльності. Запропоновано заходи щодо інтеграції науково-технічної та інноваційної діяльності у світовий інноваційний простір.

Рассмотрены особенности инновационного развития Украины в условиях финансовых ограничений. Проанализирован мировой опыт активизации инновационной деятельности. Предложены способы интеграции научно-технической и инновационной деятельности в мировое инновационное пространство.

Peculiarities of innovation development of Ukraine in the context of financial restrictions are examined. The global experience in anticipation of innovation activity is analyzed. The methods of integration of R&D and innovation activity into global innovation space are suggested.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна система, інтеграційні процеси, Європейський Союз, фінансово-промислові групи.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационная система, интеграционные процессы, Европейский Союз, финансово-промышленные группы.

Key words: innovation development, innovation system, integration processes, European Union.

Постановка проблеми. Проблема виходу економіки України з кризового стану забезпечення стійкого довгострокового зростання в значній мірі залежить від відновлення інноваційного розвитку. Ця проблема набуває особливої актуальності під впливом низки негативних ендогенних та екзогенних чинників. Суперечливі результати ринкової трансформації економіки загальмували процеси науково-технічного розвитку, оновлення технологічної бази виробництва, структурної перебудови. Водночас приєднання України до СОТ — впливом міжнародної організації, до складу якої входять понад 150 країн, припадає понад 95 % світового товарообороту загострює питання здатності країни виробляти товари і послуги, що відповідають установленим міжнародним стандартам.

Аналіз досліджень та публікацій. Загострення міжнародної конкуренції в умовах світової фінансової кризи вимагає використання не лише власного науково-технічного та інноваційного потенціалу, але й його нарощування за рахунок якісної зміни спеціалізації України у світовому та європейському просторі, підвищення частки інноваційної продукції з високою доданою вартістю в експорті та високотехнологічних послуг. Саме на цій обставині акцентують увагу провідні вчені нашої країни, присвячуючи дослідженню економіки знань як модернізаційного проекту України, інноваційно-технологічному розвитку та конкурентоспроможності вітчизняної економіки фундаментальні праці [1–5].

Невирішена частина загальної проблеми. Незважаючи на чисельність змістовних публікацій, дослідження багатьох інтеграційних аспектів інноваційного розвитку України не набуло системного характеру. Поза увагою дослідників лишаються такі аспекти інтеграції інноваційної діяльності України у світовий простір, як формування сучасної політики міжнародного співробітництва в науковій та інноваційній сфері, розробка стратегії виходу вітчизняних компаній на зовнішні ринки та розвитку підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктивною передумовою становлення сучасної політики розвинених країн виступає формування інформаційного техніко-економічного укладу, який відрізнявся високим потенціалом інтеграції і супроводжувався зміщенням під впливом НТП орієнтирів інтернаціоналізації зі сфери обігу у сферу науки, техніки, виробництва, виходом загальної та міжгалузєвої спеціалізації і кооперування за межі національних економік [2, с. 58]. Господарська інтернаціоналізація прискорила інтеграцію інноваційних систем, сприяла зростанню європейської економіки. Так, якщо в 70-х роках минулого століття суспільна продуктивність праці в розрахунку на одного мешканця Європи становила всього 60–70 % від аналогічного показника США, то вже на початку ХХІ-го століття продуктивність праці у цих регіонах майже зрівнялась. Випереджальними темпами у Європі зростала індустрія високих технологій, випуск наукоємної продукції.

На країни ЄС припадає 32 % світових комунікацій (США — 33 %). У сфері авіа-космічної промисловості і телекомунікацій спостерігається задовільний баланс витрат і прибутку, в обсягах 6,2 і 2,4 млрд щорічно. ЄС є абсолютним лідером у сфері виробництва енергозберігаючих технологій, їх частка складає 35 % [6]. Європа є світовим лідером у деяких галузях науки й техніки, однак США — батьківщина радикально нових інновацій на ринках, що швидко зростають, японські ж фірми мають переваги в окремих галузях. Відставання Європи від США та Японії у високотехнологічних галузях, зокрема інформаційних технологіях, європейські країни прагнуть подолати за рахунок підтримки інновацій з використанням значного арсеналу методів й інструментів, у тому числі фінансових. У цьому зв'язку потребує вивчення і використання досвіду країн ЄС щодо розвитку національних інноваційних систем, і особливо їхньої взаємодії у процесі технологічних трансформацій.

Інноваційний розвиток у технологічно розвинених країнах ЄС сприяє формуванню однотипних інститутів, уніфікації законодавства. Інновація тим самим екс-

плуатує ефект масштабу у питаннях маркетингу, виробництва і управління нововведеннями не тільки у національному, але й у світовому економічному просторі. При цьому інституціональне середовище, яке складається з неформальних обмежень, сприяє становленню особливих управлінських структур-мереж, які мають похідний характер від нього. Створення нового простору цілей, цінностей, ресурсів для бізнесу відбувається за рахунок новітніх інформаційних технологій, електронних засобів комунікації посилюють значення інституціоналізації європейського науково-технічного та інноваційного простору у змінах відносин між країнами-членами ЄС. Отже, поєднання міжнародних економічних відносин та інститутів, що забезпечують їх функціонування й реалізацію, інтеграційна політика і відповідні механізми і інструменти її здійснення формують механізми інтеграційної інноваційно-технологічної взаємодії.

Процеси інтеграції й інтернаціоналізації світової економіки призвели до виникнення нових інтегрованих господарських структур, які стали одними з основних суб'єктів світової економіки. Завдяки використанню переваг від інтеграції й інтернаціоналізації ці структури отримують додаткові можливості в підвищенні якості продукції, збільшенні стійкості до зовнішніх погроз, скороченні витрат на розробку й виведення на ринок нових продуктів, ефективного використання інтелектуального капіталу.

Середовище, яке забезпечує трансформацію результатів інтелектуальної діяльності у прибуткову виробничу діяльність через її ринкову оцінку є інноваційна система [7, с. 100]. Ефективна організація інноваційного процесу в більшій мірі, ніж наявність наукових шкіл визначає стан і перспективи розвитку інтеграційних процесів, визначає можливості виходу країни на лідируючі позиції у світі. У цьому контексті для України, яка має значний науково-технологічний потенціал, особливого значення набуває формування інноваційної системи, залучення інтелектуального капіталу для трансформації ринку промислових товарів, підвищення питомої ваги наукоємної та високотехнологічної конкурентоспроможної продукції. Основна проблема, яка виникає в процесі пошуку шляхів інтеграції України у європейський науково-технічний та інноваційний простір, знаходиться в площині різних рівнів технологічного розвитку країн.

Розв'язання цієї проблеми можливе на основі організації виходу вітчизняних компаній через створення потужних фінансово-промислових груп. В Україні сьогодні є всі умови для перетворення неформальних міжнародних зв'язків у формалізовані, створюючи повноцінний статус ТНК — достатньо могутніх у фінансовому відношенні для конкуренції на світових ринках. Проте для цього вони повинні значно підвищити свою увагу до технологічної сторони розвитку, масованого інвестування в новітні технології. Головною функцією інноваційної діяльності фінансово-промислової групи має бути підвищення конкурентоспроможності на локальних та міжнародних ринках через впровадження результатів наукових розробок у виробництво та здійснення організаційних інновацій. Україна повинна активніше використовувати значний наявний потенціал українських ФПГ і міжнародних ТФПГ, що працюють на її території, з метою отримання як можна більших вигод для своєї економіки.

З цією метою необхідно удосконалення системи державного регулювання діяльності фінансово-промислових груп, серед яких основними є:

- розробка концептуальних підходів державної політики, щодо інституціональної трансформації економіки України, яка повинна передбачати, крім іншого, курс на підтримку ТФПГ;
- удосконалення законодавчої бази, що регламентує створення й діяльність ТФПГ (насамперед Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні»);
- оптимізація (у бік спрощення) процедури державної реєстрації ФПГ;
- забезпечення державної підтримки українським ФПГ.

Перспективи підвищення міжнародної конкурентоспроможності українських фінансово-промислових груп можуть бути визначені як відносна характеристика, яка відображає відмінності процесу розвитку даної фінансово-промислової групи від ФПП-конкурента (або середньо галузевих показників) як за ступенем задоволення своїми товарами або послугами конкретної суспільної потреби, так і за ефективністю та стійкістю виробничої діяльності як промислового блоку ФПП, так і ефективністю діяльності фінансового блоку. Розвиток науково-технічного прогресу, інновацій потребує значних фінансових ресурсів, обсяги якого знаходяться у прямій залежності від рівня розвитку країни. Для України фінансові обмеження вимагають неординарних зусиль і спеціальної політики проривного типу [9, с. 78], запровадження дійових заходів для стимулювання прогресивної структурної перебудови економіки та проведення ефективного реформування сфер, що впливають на відтворення інтелектуального капіталу — науки, освіти, інноваційної діяльності.

Країни ЄС для побудови динамічнішої економіки, яка базується на знаннях і забезпечить їм світове лідерство, у 2000 р. об'єднали свої національні інноваційні системи в єдину мережу. Одночасно з цим проголошена концепція створення єдиного дослідницького простору в Європі з метою об'єднання зусиль учених різних країн. Інноваційні системи країн-членів ЄС досягли величезних успіхів, сформувавши новий світовий економічний простір.

Світовий досвід показує, що сьогодні не тільки передові, технологічно розвинені країни нарощують обсяги фінансування науково-технічної сфери, але й країни аутсайтери ЄС, малі країни і навіть колишні пострадянські республіки. Витрати на дослідження і розробки у середньорічному вимірі зростали, за даними Євростату, таким чином: у Фінляндії — 13,5 %, Греції — 12,0 %, Португалії — 9,9 %, Ірландії — 8,2 % при середньому темпі ЄС у другій половині 90-х — 3,4 %. Високі темпи зростання обсягів фінансування НДДКР дозволили Фінляндії збільшити коефіцієнт науковомісткості ВВП з 1,5 % у 1985 р. до 3,6 % у 2002 р. [9, с. 79].

Серед чисельних методів і прийомів вибору базової стратегії розвитку підприємницької діяльності, вітчизняні промислові підприємства використовують:

— стратегію обмеженого зростання. Застосовується у галузях зі стабільною технологією, мета розвитку встановлюється, залежно від досягнутого рівня і коригуються зі зміною умов. Якщо стан фірми на ринку задовільний, то це дає підстави дотримуватись у перспективі раніше обраної стратегії, що знижує ризик. Таку стратегію доцільно використовувати на колишніх підприємствах ВПК, де має місце досить високий технологічний рівень, але відсутні фінансові джерела розширення виробництва й збуту;

— стратегію зростання. Найчастіше застосовується у динамічно зростаючих галузях зі швидко змінною технологією. Характеризується значним зростанням рівня розвитку порівняно з досягнутим, поєднується з інноваційною політикою фірми. Ця стратегія потребує значних фінансових ресурсів, тому на підприємствах України вона використовується досить рідко і може бути представлена підприємствами, що працюють у галузі телекомунікацій;

— стратегію скорочення. Найдоцільніша за умови постійного погіршення фінансових показників підприємницької діяльності, відсутності позитивної реакції на різні заходи, спрямовані на зміну ситуації. Найбільш доцільно впроваджувати істотні поліпшуючі інновації, що створюють продукцію з новими споживчими властивостями порівняно з базовою інновацією, що націлена на утримання конкурентних позицій фірми через оптимізацію співвідношення «витрати—результати». Така стратегія може бути використана підприємствами легкої промисловості, харчових і деревообробних підприємств;

— комбінована стратегія. Найсприятливіша для великих підприємницьких структур, що функціонують одночасно у кількох галузях і мають можливості поєднання існуючих стратегій залежно від нових ринкових можливостей.

Застосування тієї чи іншої стратегії інноваційного розвитку підприємства доцільно ставити у залежність від життєвого циклу товару. Зазначимо, що можливості вибору стратегії, оновлення продукції, поліпшення її якісних характеристик залежить від наступних обставин: 1) наявності на підприємстві напрацьованих технологічних розробок, «ноу-хау», винаходів, раціоналізаторських пропозицій, адаптованих до існуючої матеріально-технічної бази; 2) можливостей використання запозичених досягнень науково-технічного прогресу, інноваційної діяльності інших учасників інноваційного процесу; 3) єдності і взаємодії функціональних елементів національної інноваційної системи, інституціонального середовища підприємницької діяльності і її фінансового забезпечення у інноваційно активних підприємствах.

Практика країн ЄС свідчить про постійний пошук цих країн у використанні інвестиційного потенціалу бізнесу, державних коштів та спільних фінансів ЄС, удосконалення управління технологічними інноваціями. Орієнтація на механізми субсидій, поглинання компаній, державних закупівель інноваційної продукції, створення умов для розвитку фондів венчурного капіталу, використання програмно-цільового метода реалізації технологічних програм і схем спільного фінансування розробок складають далеко не повний перелік заходів, що застосовують країни ЄС. Водночас, відбувається структуризація європейського науково-дослідного простору, залучення до виконання наукових програм дослідників з країн СНД, у тому числі з України. Проте, слід реально оцінювати нинішні можливості інтеграції України до структур ЄС і не абсолютизувати цей напрям розвитку міжнародної кооперації. Варто врахувати, що участь у науково-технічних та інноваційних програмах ЄС вимагатиме значного фінансування відповідних напрямів власними зусиллями.

Але це не означає відсутності можливостей фінансування інноваційних проектів за рахунок зовнішніх джерел: адже рушійною силою глобалізації у все більшій мірі стає міжнародний рух капіталу у формі прямих та портфельних інвестицій, кредитуванні та фінансуванні виробництва наукомісткої продукції, високотехнологічних товарів. Головним суб'єктом прямого іноземного інвестування виступають ТНК, які мають широкий спектр можливостей для розміщення ПІІ. Стрімке зростання мережі філій ТНК у світі засвідчує такі дані: якщо після другої світової війни ТНК створювали приблизно 100 іноземних філій за рік, то зараз майже в 1000 разів більше. У світі налічується понад 800 тис. іноземних філій, якими володіють 63 тис. фінансових компаній. При цьому 270 тис. філій розміщені у розвинутих країнах, 360 тис. — у країнах, що розвиваються, і 170 тис. — у країнах з перехідною економікою. Сьогодні ТНК контролюють орієнтовано 80 % світового технологічного потенціалу в приватному секторі, приблизно ж стільки ж — у торгівлі.

Досвід країн нових членів ЄС показує, що зарубіжні філіали перетворилися у важливе джерело продукування інновацій. Зокрема в Угорщині, Польщі та Чеській Республіці дослідження і розробки тісно пов'язані з промисловістю, інноваційними технологіями і продуктами для регіональних або глобальних ринків.

Основними причинами активізації діяльності ТНК є можливість перетворити інвестиції в нематеріальні активи у вигляді патентів, технічних знань, авторських прав, торговельних марок, які легше ніж матеріальні активи перенести з однієї країни до іншої, де вони за сприятливих умов швидко трансформуються у додаткові виробничі потужності за відносно низьких витрат. Водночас розгортання ТНК своєї діяльності в інших країнах обумовлює необхідність адаптації технології до місцевих потреб, створювати умови для реалізації своєї продукції на нових ринках. У багатьох випадках для інтеграції інновацій потрібна інтернаціоналізація НДДКР, що істотно впливає на посилення інтеграції економічних відносин у сфері високих технологій, виробництва наукоємної продукції. Адже загострення міжнародної конкуренції, зростання витрат на проведенні досліджень у зв'язку з підвищенням їх складності, обумовлює необхідність розчленування інноваційного процесу, поглиб-

лення спеціалізації. Значну роль у посиленні інтеграційних процесів набуває у багатьох випадках гостра потреба у висококваліфікованих наукових та інженерно-технічних кадрах. Це дає Україні, яка зберегла вагомі наукові школи, додаткові можливості до участі в інтернаціоналізації інноваційної діяльності [10, с. 126–135].

Водночас політика інноваційного розвитку, орієнтована на поглиблення інтеграції з ТНК, використання прямих іноземних інвестицій і науково-дослідних розробок для приймаючих країн криють істотні загрози, а саме:

— існує потенційна можливість зростання вітчизняних інноваційних розробок, якщо у них не зацікавлені ТНК або вони є конкурентними по відношенню до іноземних розробок;

— різні форми мотивації наукових кадрів, розробників, розбіжності в рівнях оплати і стимулювання нововведень для вітчизняних і зарубіжних партнерів;

— намагання приймаючих країн зберегти під своїм контролем захищені авторськими правами знання при зворотному намаганні ТНК використовувати їх у повній мірі.

Висновки. Вищевикладене дозволяє зробити узагальнюючий висновок про те, що стратегія інноваційного розвитку повинна передбачати поліпшення функціонування національної інноваційної системи за рахунок заохочення нововведень і забезпечення стійкого попиту на інновації, зростання віддачі від інтелектуальних інвестицій, зроблених іноземним капіталом. Стає актуальною застосування пільгової податкової і кредитної підтримки інноваційно активних підприємств, здатних на виробництво і збут на світових та західноєвропейських ринках високотехнологічної продукції. Доцільно застосовувати структуроутворюючу політику інвестиційних пріоритетів у сфері інноваційної інтеграції, у все більшій мірі підпорядковувати зовнішні запозичення держави структурній політиці, а іноземні і вітчизняні інвестиції — інноваційному розвитку. Зростання новітніх технологій здатне спричинити істотну активізацію інтеграційних процесів, наблизити інноваційну систему України до параметрів інноваційних систем розвинених країн.

Література

1. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т. / Т. 1: Економіка знань — модернізаційний проект України / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007. — 544 с.
2. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т. / Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007. — 564 с.
3. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т. / Т. 3: Конкурентоспроможність української економіки / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007. — 556 с.
4. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2-х т. — Т. 1 / За заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. — К.: КНЕУ, 2006. — 816 с.
5. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. — К.: Ін-т екон.прогнозув.: Фенікс, 2003. — 1008 с.
6. Network of Competence in Germany 2004/2005. — Р. 8 // www.kompetenznetze.de
7. Мусіна Л.О. Основні засади переходу до економіки знань: перспективи для України // Економіка і прогнозування. — 2003. — № 3. — С. 87–107.
8. Чухно А.А. Інтелектуальний капітал: сутність форми і закономірності розвитку // Економіка України. — 2002. — № 10. — С. 48–55.
9. Бажал Ю.М. Знаннева економіка: теорія і державна політика // Економіка і прогнозування. — 2003. — № 3. — С. 71–86.
10. Сизоненко В.О., Циганов С.А. Фінанси та підприємництво: світовий досвід та практики України: Навчальний посібник. — Тернопіль: Навчальна книга. — Богдан, 2009. — 578 с.

Надійшла до редакції: 25.12.2009